

Amikor a klasszikus megközelítés nem elég – A közép- és kelet-európai gazdaságpolitikák populista átalakításának mélyreható vizsgálata

Ráti József¹

DOI: https://doi.org/10.35551/PFQ_2024_3_8

A populizmus nem újkeletű a politikában, az Egyesült Államokban már a 19. század első felében megjelentek populista kezdeményezések. A történelem során azóta is rendre felbukkantak populista rendszerek vagy populista elemek világszerte, amelynek alapja, hogy a társadalmat két homogén, egymással ellentétben álló csoportra, a „népre” és a „korrupt elitre” osztja. Ezt a jelenséget Cas Mudde szűk-középpontú ideológiaként jellemezte, amelynek nincs konkrét társadalmi-gazdasági irányultsága vagy ideológiája (lásd Mudde 2004) – nem véletlenül jelent meg a populizmus a politikai paletta mindkét oldalán. A populizmus nem ad teret a pluralizmusnak, a politikai hatalmat korlátozó fékeket és ellensúlyokat a korrupt elit eszközeinek tekinti, vagyis alapjaiban fenyegeti a liberális demokráciákat. A populizmus – különösen a gazdasági vonatkozásának – tudományos igényességű vizsgálata tehát kiemelten fontos, a jelenség jobb megértése ugyanis segíthet a populizmussal szembeni hatékonyabb fellépésben. A Benczes István által szerkesztett és a Routledge kiadó gondozásában megjelent *Populista vezetők gazdaságpolitikája* (Economic policies of populist leaders) című könyv épp emiatt lehet különösen izgalmas, ugyanis kreatív és újszerű megközelítést alkalmazva próbál meg nagyon fontos kérdésekre válaszokat adni.

A szakirodalom kiemelt figyelmet fordított és fordít most is az Észak- és Dél-Amerikában, Ázsiában vagy épp Nyugat-Európában megjelenő populizmusra. A kutatók érdeklődése érhető, mivel az Egyesült Államok vagy Nagy-Britannia olyan releváns globális szereplő, melyek különböző gazdasági és politikai döntései könnyen világméretű következményekkel járhatnak. Ez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a kevésbé jelentős szereplőket nem érdemes vizsgálni, főleg ha azok például az Európai Unió

---

1 Nemzeti Közszerológati Egyetem, Közgazdaságtani és Nemzetközi Gazdaságtani Tanszék

tagjai, és ezáltal közvetlen befolyással bírnak a világ második legnagyobb gazdaságával rendelkező entitására. A *Populista vezetők gazdaságpolitikája* épp emiatt hiánypótló, ugyanis esettanulmányok segítségével Közép- és Kelet-Európa országaiban vizsgálja a populizmus gazdasági hatásait.

Az összesen 13 fejezetből álló könyv – amely egy többéves, az Európai Bizottság Horizont 2020 programja keretében folytatott kutatás eredménye – rámutat arra, hogy más régiókkal ellentétben Közép- és Kelet-Európában a populizmus gazdasági hatása nem elsősorban a kereskedelmi protekcionizmusra vagy a makrogazdasági politikára vonatkozik. A szerzők elfogadják Cas Muddle szűk-középpontú ideológiáját és a populizmust főleg politikai jelenségként tekintik, ugyanakkor – helyesen – amellet érvelnek, hogy sokkal nagyobb figyelmet kell fordítani a populizmus gazdasági dimenziójának megértésére, illetve annak a piacgazdaságra és az intézményekre gyakorolt hatására. Céljuk, hogy átfogó elemzést nyújtsanak a közép- és kelet-európai populista vezetők által az adott gazdaságban kezdeményezett változásokról, de mindezt úgy, hogy szakítva az eddig többnyire bevett módszertannal a hagyományos gazdasági mutatók helyett a szakpolitikákban bekövetkezett változásokra fókuszálnak. A különböző esettanulmányok ugyan arra nem alkalmasak, hogy az adott országban teret hódító, találón „kaméleon jellegűnek” nevezett populizmust maradéktalanul megmagyarázzak, ellenben széleskörűen árnyalja azt, hogy milyen sokrétű lehet az, amit leegyszerűsítve populizmusnak nevezünk, és szemléletesen mutatja be, hogy a különböző populista rezsimek hogyan alakítják át a gazdaságot azáltal, hogy a „nép” javára hoznak politikai döntéseket.

A kötet első része egy történelmi, irodalmi és bizonyos értelemben módszertani összefoglaló. Benczes István feldolgozása (2. fejezet) alapos és részletes, végig veszi a legfontosabb fogalmakat, a legnépszerűbb elméleteket (keresleti-, kínálati megközelítés, makrogazdasági-, kirekesztő-, befogadó- populizmus) és koncepciókat (kulturális, politikai, ideológiai, gazdasági megközelítés), illetve rámutat a populizmus társadalomtudományi meghatározásának nehézségeire, sőt némi – jogos – kritikát is megenged a populizmushoz való tudományos hozzáállást illetően.²

A témában jártas olvasónak ugyan esetenként túlzásnak érződhet ez a fajta alaposság, az, ahogy a legalapvetőbb fogalmakat is körültekintően és következetesen elmagyarázza a kötet, de ennek is megvan a maga pozitívuma. Edukációs célra ez a megközelítés egyértelműen alkalmas, sőt a gazdaságpolitika iránt érdeklődő egyetemi hallgatók esetében kötelező olvasmányként is megállná a helyét. Minden megvan benne, ami egy bevezető kurzushoz szükséges, az pedig külön hasznos, hogy a megszokott keretektől való kilépésre motivál és nem éri be pusztán a makrogazdasági változók vizsgálatával.

A harmadik fejezetben Natasza Styczyńska és Jan D. Meijer már Közép-, Kelet- és Délkelet-Európára összpontosít és azt vizsgálja, hogy milyen jellegű a populizmus a régióban, mikor alakultak ki a populista pártok a különböző országokban, illetve milyen hatással volt rájuk a régió kommunista múltja. Magyarország mellett röviden

---

2 A fejezet alapjául Benczes (2022) szolgált.

bemutatja a Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában, Szlovéniában, Horvátországban, Litvániában, Romániában és Bulgáriában lévő populista pártokat, illetve azok közös jellemzőit és különbözőségeit.

Az első rész tehát összefoglalja a populizmussal, illetve annak a Közép- és Kelet-Európában kialakult változatával kapcsolatos legfontosabb és legalapvetőbb tudnivalókat, ezzel kellő alapot adva a második fejezetben szereplő esettanulmányok könnyebb és teljes megértéséhez. Ugyanakkor talán lehetett volna egy rövidebb alfejezetet szánni a többször is említett Donald Trump adminisztráció- vagy valamelyik Latin-Amerikai ország gazdaságpolitikájának, ugyanis a kötet egyik fő állítása, hogy az utóbbiaknál tapasztalt felelőtlen makrogazdasági politikák vagy a kereskedelmi protekcionizmus kevésbé jellemző a közép- és kelet-európai populistákra. Ezzel tovább lehetett volna árnyalni a képet.

A kötet második részében különböző szerzők esettanulmányok segítségével arra keresik a választ, hogy milyen hatással van a populista hatalomátvétel az adott ország gazdaságára, milyen jelentős változásokat indítottak el, hogyan osztották újra az erőforrásokat és mennyire képesek ellenállni az adott gazdaságok a politikai indíttatású változásokkal szemben. A kutatók által gyakran vizsgált Magyarország és Lengyelország mellett többek között a Csehországban, Szlovákiában, Szlovéniában, Horvátországban, Romániában és Bulgáriában előtérbe került populizmus is górcső alá kerül, ami igazán egyedivé teszi a projektet.

A vizsgálatok középpontjában a 2008 és 2019 között vezető tisztséget betöltő pártok vagy vezetők állnak (bizonyos esetekben a Covid-19 által sújtott éveket is figyelembe véve), a kötet pedig az esettanulmányokon keresztül próbál rávilágítani az országok gazdaságai közötti különbségekre és hasonlóságokra.

A negyedik fejezet Magyarországról szól, amelyben Benczes István rögtön izgalmas eredményekkel nyit. Bemutatja, hogy Orbán Viktor populista rezsimje a vizsgált időszakban nem folytatott fenntarthatatlan gazdaságpolitikát (ez mára megváltozott, amit a későbbiekben érdemes lenne tovább kutatni), de drámaian átalakította az alkotmányos rendet, aláasta a piaci versenymechanizmusokat, illetve folyamatosan támadta a nemzetközi szervezeteket, valamint a fékek és ellensúlyok rendszerét.

Az ötödik fejezetben Joanna Orzechowska-Waclawska elemzi Lengyelország gazdaságpolitikáját, ahol 2015 óta a Jog és Igazságosság (PiS) van hatalmon. A tanulmány részletesen bemutatja a PiS gazdasági reformjait, protekcionista intézkedéseit és újraosztási politikáját (különös figyelmet fordítva a Family 500+ nevű programra) a 2015–2020 közötti időszakban, valamint kitér a populista párt pandémia alatti gazdaságpolitikájára is. A fejezet egyik legnagyobb erőssége, hogy rámutat a populizmus hagyományos elméletei és a lengyel populisták gazdaságpolitikájának gyakorlatban tapasztalható döntései közötti éles ellentétekre. (Mivel a Jaroslaw Kaczynski vezette PiS a 2023-as választásokon elveszítette a parlamenti többségét a szejmben, így ez a kutatás szintén remek kiindulási alapot jelenthet a lengyelországi populizmus további vizsgálatához).

A hatodik fejezetben Karel Svoboda a Cseh Köztársaságban 2013 és 2021 között egymás mellett létező populizmus két változatát tárgyalja, amelyeket Andrej Babiš és Miloš Zeman elnök képvisel. A hangsúly előbbin van, a kutatás pedig rámutat arra, hogy Babiš technokrata, gazdaságilag erősen opportunistá, közvéleménykutatás-ve-

zérelt populizmusa milyen ellentéteket mutat a hagyományos populizmushoz, vagy épp Orbán Viktor és a lengyel Jarosław Kaczyński populizmusához képest.

A hetedik fejezetben Kollai István és Bánki Bence Szlovákiára összpontosít, ahol a populizmus egyfajta speciális, „posztparaszi” változata alakult ki, köszönhetően többek között a polgári hagyományok hiányának. A nyolcadik fejezetben pedig Dženita Šiljak a magyar és lengyel populizmustól szintén jelentősen eltérő (eurofil, a koalíciós partnerekkel kompromisszumokat kereső) szlovén Janez Janša populista ideológiáját és annak az intézményekre, a korrupcióra és a médiára gyakorolt hatását vizsgálja. Mindkét kutatás hiánypótló a maga nemében, előbbi pedig különösen izgalmas annak fényében, hogy a baloldali populista Robert Fico a 2023-as szlovák parlamenti választásokból ismét győztesen került ki.³

A kilencedik fejezetben Endrődi-Kovács Viktória a horvátországi populista pártokat vizsgálva arra keresi a választ, hogy a populista entitások hogyan járultak hozzá a makrogazdasági stabilitáshoz és az intézményekhez, kiemelve a Most (Híd) nevű párt egyedülálló pozícióját, amelyet a kormánykoalícióban belülről töltött be. Minden annak fényében különösen izgalmas, hogy bár a Mostnak nem volt sok mozgástere a koalícióban belül, de így is képes volt befolyással lenni az ország gazdaságára. Ráadásul úgy, hogy egy populista párttól teljesen atipikus módon nem volt euroszkeptikus és nem folytatott semmilyen makrogazdasági populizmust.

A tizedik fejezetben Kutasi Gábor és Denis Ivanov a 2000-es években a balti államokban kialakult új típusú makrogazdasági populizmust vizsgálja. Ez a kötet egyik legizgalmasabb része. Egyrészt a tanulmány nem korlátozódik egyetlen országra (bár a fő fókusz Litvánián van, az elemzésben Észtország és Lettország is helyet kapott), másrészt az esettanulmány mellett az empiria is előtérbe került, a kutatók ugyanis a folyó fizetési mérleg egyensúlytalansága és a felértékelődött reál effektív árfolyam közötti kapcsolat megállapításához kvantitatív elemzést alkalmaztak.⁴

Az utolsó két fejezetben előbb Cornel Ban a 2010-es évekbeli Románia példáján keresztül mutatja be a „nemzeti-neoliberális költségvetési populizmus” fogalmát, majd Urangoo Bulgamaa tárja fel a Bulgáriában kialakult populizmus térnyerésének okait. A kötet végül Benczes István összefoglaló tanulmányával zárul, amelyben – felhasználva a már említett esettanulmányok megállapításait is – összefoglalja és általánosítja a populizmus és a gazdaságpolitikák között feltárt kapcsolatot.

A kötet első része egy alapos történelmi és fogalmi kitekintő, míg a második rész célja, hogy esettanulmányokkal hozzájáruljon a populizmus gazdasági következményeinek jobb megértéséhez. A könyv erőssége, hogy széleskörűen – és sokszor hiánypótlón – próbálja árnyalni a populizmus gazdaságra gyakorolt hatásait, mindezt egy kevésbé kutatott, de nem kevésbé fontos régió országait vizsgálva. A szerkesztés igényes, a fejezetek koherensen illeszkednek egymáshoz, a szöveg jól lektorált és könnyen értelmezhető. Talán lehetett volna egy kicsit nagyobb figyelmet fordítani

---

3 A szlovák esetről komparatív perspektívában lásd továbbá Kollai (2020).

4 A témában Kutasi Gábor már korábban is publikált eredményeket, lásd különösen Kutasi (2018).

valamelyik latin-amerikai populista kormányzat gazdaságpolitikájára az első részben. Továbbá csupán esettanulmányok révén nehezebb általános következtetéseket levonni, ahogy szükségszerűen egy darab tanulmány nem képes teljes és átfogó képet adni az adott országban kialakult populizmusról. Mindezen limitációk ellenére a kötet tudományosan megalapozott, edukációs célra minden további nélkül alkalmazható (sőt ildomos lenne), illetve kiváló alapot nyújthat jövőbeli kutatásokhoz.

Hivatkozások

1. Benczes István (2022) Taking back control over the economy. *European Policy Analysis*, 8:1, 109-123.
2. Kollai István (2020) The Traditionalism-Modernism Value Conflict in Hungary and Slovakia – A Comparative Analysis from a Longue Durée Perspective. *Journal of Contemporary Central and Eastern Europe*. 28:1, 29-44.
3. Kutasi Gábor (2018) Macroeconomic populism: The Baltic current Accounts. *Journal of Global Policy and Governance*, 7: 1, 21-32.
4. Mudde, Cas (2004) The populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39: 4, 541-563.